

Hogyan került a Göncölszekér az égre?

Csillagászati séta a bécsi képtárban – 2. rész

„Ó te Ozirisz, első bika, te vagy Ozirisz, az ég bikája ... A te mellső lábad az északi csillagok. Nem nyugszanak le ezek a nyugati égen, mint a dekánok, hanem utaznak megfordulva éjszaka ugyanúgy, mint nappal. Követik a te mellső combodként az északi ég nagy Víziló [csillagképét]. Megy ez a [comb] a déli égbolt felé is, azoknak az isteneknek a lelkeihez, akik a Sah-ban vannak.”

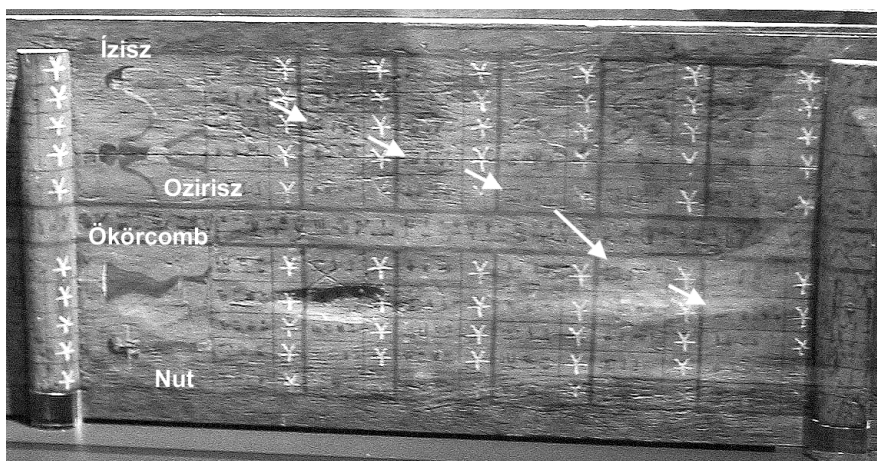
(Töredékes egyiptomi felirat az i.e. 4. századból)

Csillagászati sétánkat az idén rendhagyó módon nem a képtárban, hanem a Kunsthistorisches Museum egyiptomi kiállításán kezdjük, amely az előcsarnokból nyílik az épület földszintjén. Az V. teremben találjuk Wepwawet-em-hat fából készült koporsóját, amely Aszjútból származik. A birodalom főembere i.e. 1900 körül élt, a XII. dinasztia idején. A koporsó fedelére furcsa ábrákat, köztük egy ökörcombot festettek az óegyiptomi mesterek. Hogyan került az ökörcomb a koporsóra, és mi köze van a Göncölszekérhez?

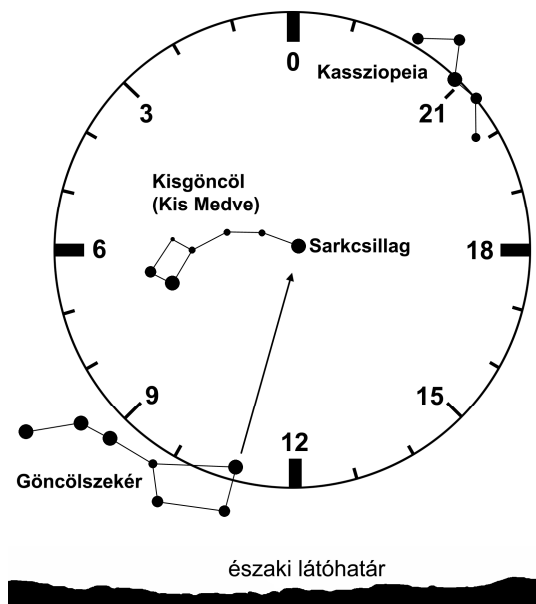
A Göncölszekér az ókori Egyiptomban

Az egyiptomi mitológia szerint Ozirisz, a termékenység és a Nílus istene volt. Amon-Ré után lépett a trónra. Húgát, Íziszt vette feleségül. Testvérük, Széth, a vörös isten irigyelte a trónt Ozirisztől, ezért elhatározta, hogy megöli. Egy ünnepségen társai segítségével ládába zárta, majd a Nílusba dobta. Ozirisz halálát gyermeke, Hórusz bosszulta meg. Széth levágott combját felhajította az égre, ahol a haitiu démonok őrzik. Így keletkezett a Meszkhietu (Ökörcomb) csillagkép, amely a mi Göncölszekerünk egyiptomi megfelelője. Az ókori ábrázolásokon Thoérisz isten aranylánccal tartja fogva Meszkhietut, hogy ne távolodhasson el a Sarkcsillagtól.

A koporsófedélen megfigyelhetjük még az égboltot (az égbolt hieroglifáját) tartó Nut istennőt, illetve Íziszt és Oziriszt. Az ókori egyiptomiaknál Íziszt az égbolt legfényesebb csillaga, a Sirius jelképezte, Ozirisz pedig megfelelt a mai Orion csillagképnek.



A diagonális csillagóra az Ökörcomb csillagképpel az egyiptomi kiállításon.
A nyilak jelzik a dekánok eltolódásának irányát.



A Göncölszekér-óra

A Göncölszekérnek fontos szerep jutott az éjszakai időmérésben. Mivel közel van a Sarkcsillaghoz, Európából és Észak-Afrikából nézve sosem nyugszik le a látóhatár alá, egész éjjel megfigyelhető. A Föld forgása következtében egy nap alatt megkerüli a Sarkcsillagot, így időjelzésre is használható.

A hatalmas égi óra mutatóját a szekér két utolsó csillaga alkotja, melyek éppen a Sarkcsillag irányába mutatnak. A mutató azonban a megszokottal ellentétes irányban mozog, így a számlapot fordítva kell elképzelnünk, természetesen 0–24 óras beosztással.

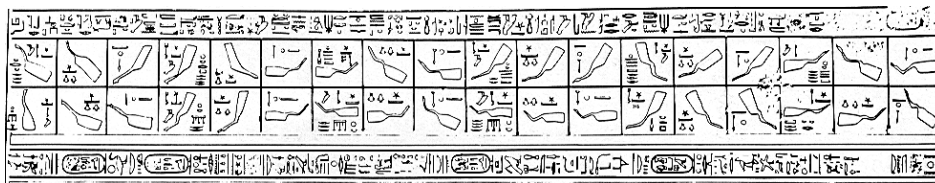
Mivel a Föld kering a Nap körül, 24 óra alatt 360° -nál kissé többet

fordul el a tengelye körül. Ezért az égi óra naponta 4 percet, havonta mintegy 2 órát siet a valódi időhöz képest. Az idő meghatározásához még annyit kell tudnunk, hogy a Göncölszekér március 8.-án jár pontosan, bár nem biztos, hogy a nőnap tiszteletére. ☺

Ha például szeptember 20.-án este figyeljük meg az ábrán látható helyzetben, akkor 11 órát olvashatunk le az égről. Mennyi az idő valójában? Március 8. óta eltelt 6 hónap és 12 nap. Az égi óra tehát siet $6 \cdot 2 = 12$ órát és $12 \cdot 4 = 48$ percet. 11 órából ki kell vonnunk 12 óra 48 percet, így 22 óra 12 percet kapunk. Valójában tehát este negyed 11 felé jár a Közép Európai Idő szerint. (A Göncölszekér nem ismeri a nyári időszámítást!). Kis gyakorlattal fél óra pontosságot is elérhetünk a Göncölszekér-óra használatában. (Az ábrán látható Kassiopeia csillagkép történetét a tavalyi évkönyvben olvashatjuk.)

A Göncölszekér időmérő szerepére sok utalást találunk az elmúlt századokból. „A Göncölszekérnek tavaszok a rudja mindig fönn van, miköz lefelé konyul, éjfél vagyon.” idézi Toroczkoí Wigand Ede a népi megfigyelést (A magyar csillagos ég, 1914). Shakespeare IV. Henrik című drámájában pedig így kiált fel a fuvaros (I. rész, 2. felvonás, 1. szín):

„Áh! há! Akasszanak fel, ha reggeli négy óra el nem mult. A gönczölszekere már az új kémény fölött áll s lovunkat mégse raktuk meg.” (Lévay József fordítása)



Az i.e. 4. századból származó bika-szarkofágon az Örkörcsomb csillagképet 36 helyzetben örökítették meg, ahogyan elhelyezkedik az égbolton az éjszaka kezdetén, közepén és végén az év 12 hónapjában.

Juhász Tibor: Hogyan került a Göncölszekér az égre?

A zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium évkönyve, 2006-2007, 38.-49. oldal

A diagonális csillagóra

De térjünk vissza az egyiptomi kiállításához! Wepwawet-em-hat koporsójának fedelén egy érdekes táblázatot, úgynevezett diagonális csillagórát figyelhetünk meg. Mi volt ennek a táblázatnak a szerepe az ókorban?

A Göncölszekér nem alkalmas az idő pontosabb mérésére. Ezért az egyiptomiak feljegyezték, és táblázatba foglalták az éjszaka folyamán a keleti látóhatáron feltűnő, úgynevezett dekáncsillagokat. Éjjel az egymás után felkelő dekáncsillagok jelezték az időt. A koporsón látható táblázat a dekáncsillagok kelésének idejét mutatja. Segítségével le tudták olvasni az időt az égboltról.

A napi 4 perces eltérés miatt a táblázat egy-egy sorát 10 napig (egy dekád) használták. A következő sorban a dekáncsillagokat egy oszloppal el kell csúsztatni. Így alakult ki a koporsófedélén is látható diagonális csillagóra. Jól megfigyelhetjük az egyes sorokban egymáshoz viszonyítva átlósan eltolódott csillagjeleket.

Az egyiptomiaknál az év 36 dekádból állt, tehát az égbolton 36 dekánt jelöltek ki. Ebből azonban nem a fele jut éjszakára, mert az esti, illetve a hajnali szürkületben nem lehet látni a csillagokat. Egy éjszaka általában 12 dekáncsillag kelése figyelhető meg. Innen származik az éjszaka és a nappal 12-12 órás felosztása, tehát a 24 órás nap.

Wepwawet-em-hat koporsóján megtaláljuk mind a 36 dekánnak megfelelő oszlopot. **A Középbirodalom elejéről származó, 4000 éves táblázat a legkorábbi csillagászati emlék, amelyet megkíméltek az elmúlt évezredek!**

Göncöl táltos története

Éppen itt az ideje, hogy válaszoljunk a címben feltett kérdésre. Hogyan került a Göncölszekér az égre?

A magyar monda szerint Göncöl híres táltos volt, aki egész életében járta a vidéket, gyógyította a betegeket. Egyszer eltörött a szekerének a rúdja, de senki nem segített neki. Haragjában a lovak közé csapott, és felrepült az égre. Azóta is ott jár körbe, s szekerének görbe a rúdja.

Az etimológiai kutatások alapján a csillagsoport neve inkább a felgöncölödik (= felcsavarodik) szóból származik, amely arra az elképzelésre utal, hogy a szekér forgatja az égboltot a Sarkcsillag körül.

Egészen más történet szerepel a Mándoki László által idézett népmesében (Csillagneveink és csillagmondáink, 1957):

„Egyszer régen, még a földön volt a Göncölszekér. Egy részeges ember ment be a városba, megszökött a feleségétől, elment inni. Nagyon berúgott. Megverte az Isten, eltört a szekér rúdja, összekötötte az istránggal, így tudott csak hazamenni. A felesége elkezdett átkozódni haragjában. – Bárcsak szívna fel az Isten! – Az Isten fölszívta az égre, azóta látszik ott a Göncölszekér.”



Nut az égbolt hieroglifájával és az Ökörcombbal egy i.e. 2000 körüli ábrázoláson



A Göncölszekér és a Kisbéres

Egy további történetet Kálmány Lajos jegyzett fel (Szeged népe, 1891). „*Mikó Szent Pétör vak lovon járt, oszt mönt rá szömkösz a Részög embör, kitért elüle, de a Részög embör csak összeakaszkodott vele, oszt a kocsijával ledörgölte a Szent Pétör szekerinek az egyik ódalát, oszt a szalma leszóródott, akkó tört el a rúd is.*”

A Göncölszekér – a Föld forgásának következtében – éppen hátrafelé vándorol az égen. A hátráló mozgás népi magyarázata ahhoz a kis csillaghoz (Kisbéres) fűződik, melyet jó szemmel a szekér rúdjának középső csillaga mellett figyelhetünk meg. A Kisbéres hajtotta a szekeret, amely egyszer elvitte Jézust egy darabon. Jézus cserébe az örök üdvösséget ajánlotta fel a kocsisnak, aki inkább azt kérte, hogy az örökkévalóságig a szekéren ülhesse. Jézus teljesítette a kérést, de megbüntette az örök üdvösség elutasítását: a kocsinak hátrafelé kell haladnia az égen.

Alaszka állam zászlója a Göncölszekérrel és a Sarkcsillaggal



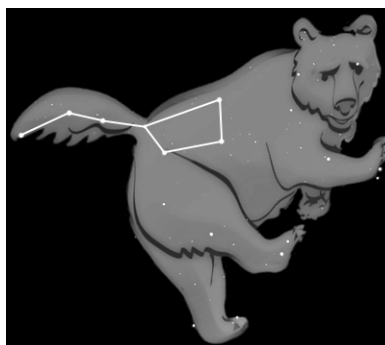
afrikai	ivótök
amerikai	merőkanál (Big Dipper)
angol	eke (Plough)
arab	halottaskocsi a siratóasszonyokkal
babiloniai	szekér
francia	serpenyő (Casserole)
görög	medve
hindu	hét bölcs, Hét Buddha
többféle indián	medve, medve a fiaival (a szekér rúdja)
kelet-ázsiai	merőkanál
korai keresztény	Ézsaiás szekere
német	égi szekér (Himmelswagen)
skandináv	(Nagy) Károly szekere
sumér	harci szekér
vikings	Wotan harci szekere



merőkanál



eke

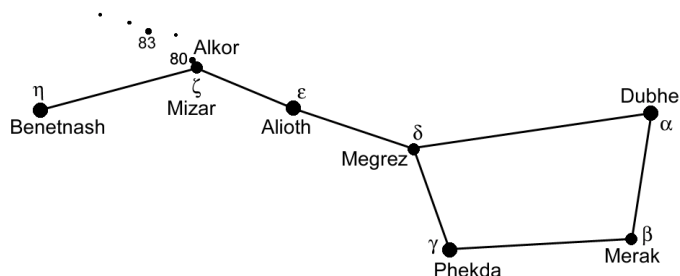


medve

A Göncölszekér elnevezései

A Göncölszeker a magyar népnyelv hívja Hetevénynek is, amely a hét csillagra utal. A Kisbérest pedig másként Hüvelykpicinek, sőt Kisasszonyok örömeinek (☺) nevezik. A kis csillag valójában 3 fényévre helyezkedik el a rúdközépső csillagától, s csak véletlenül látszanak egymás mellett az égbolton.

Szekér – medve – merőkanál ...



A jellegzetes, feltűnő csillagcsoport sok nép képzeletét megihlette. R.H. Allen: Star Names című könyvében 18 oldalon keresztül sorolja a csillagkép elnevezéseit. A leggyakrabban szerkérnek vagy medvé-

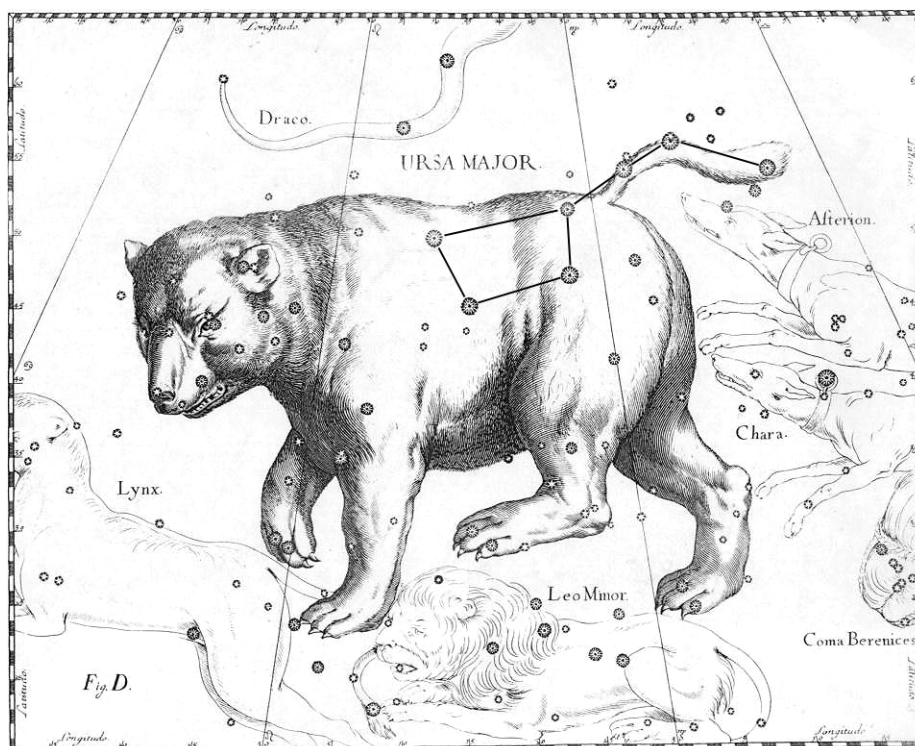
nek tekintették a hét csillagot. Érdekes, hogy az angolok és az amerikaiak egymástól eltérő módon nevezik a csillagcsoportot.

A sötét középkorban az arab tudósoknak köszönhetjük az ókori tudományos eredmények fennmaradását. Így nem véletlen, hogy a legtöbb csillag elnevezése arab eredetű. A hosszú és szokatlan arab nevek persze rövidítve, gyakran eltorzítva jelentek meg az újkori elnevezésekben. (Az arabban az „al” szócska névelőt jelent.)

Jel:	Név:	Eredeti arab név és jelentése:	Távolság (fényév):
α	Dubhe	Al-Zahr al-Dubb al-Akbar (A nagy medve háta)	124
β	Merak	Al-Maraqq al-Dubb al-Akbar (A nagy medve ágyéka)	79
γ	Phekda	Al-Fakhidh al-Dubb al-Akbar (A nagy medve combja)	84
δ	Megrez	Al-Maghriq al-Dubb al-Akbar (A nagy medve farkának a töve)	81
ε	Alioth	Al-Ayyuq (A kecske)	81
ζ	Mizar	Al-Mi'zar (Az ágyékkendő)	78
80	Alkor	Al-Khwar (A társtalan – eredetileg perzsa)	81
η	Benetnash (vagy Alkaid ¹)	Al-Ka'id al-Banat al-Na'ash (A siratóasszonyok vezetője)	101
83	–	–	550

A Göncölszekér csillagai (távolságok a Hipparchos-műhold mérései alapján)

¹ Ne tévesszük össze az Al-Kaidával, melynek jelentése: a bázis.



A Nagy Medve csillagkép Hevelius 1690-es Uranographiájában. Hevelius a kor szokásainak megfelelően az égboltot mintegy „kívülről nézve” ábrázolta a csillagatlaszban. A Göncölszekér csillagait összeköttöttük.

A Nagy Medve csillagkép

Az arab csillagnevek már utalnak arra, hogy a csillagászok – az ókori görögök hagyományait követve – egy nagyobb csillagkép, a Nagy Medve (latinul Ursa Major) részének tekintik a Göncölszekér csillagait. **A Göncölszekér tehát nem csillagkép!** Csillagai a medve tomporát és farkát rajzolják fel az égre.

Meglepő, hogy egymástól távol élő népcsoportok is medvét képzeltek az égboltra. Talán a fényszennyezéstől mentes helyeken jobban kiemelkedett a medvét formáló alak. Az al-Dubb al-Akbar egyébként arabul a nagyobbik medvét jelenti. A szó egyértelműen a föníciai Dub illetve a héber Dubh szóból származik.

A Nagy Medve – az elsőtől alig lemaradva – a harmadik legnagyobb csillagkép az égbolton. Csillagai azonban – a Göncölszekeret kivéve – meglehetősen halványak, csak csillagtérkép segítségével azonosíthatók.

Északi Vízikígyó	Szűz	Nagy Medve
1300 négyzetfok	1290 négyzetfok	1280 négyzetfok

A legnagyobb csillagképek

A csillagászok a csillagképek szabad szemmel látható csillagait sorszámmal látták el. A fényesebbeket pedig a fényesség sorrendjében a görög ábécé betűivel jelölik (az α a legfényesebb). A Göncölszekér csillagai azonban nem követik ezt a rendet. Az egyes csillagok égi helyzetüknek megfelelően, nyugatról kelet felé haladva kapták meg görög betűs jelölésüket.

Érdekes feladat a fényesség szerinti sorrendbe állítani a csillagokat. Különösen a β , a γ és a δ összehasonlításánál kell ügyelnünk, mert nagyon hasonló (de nem pontosan egyenlő) fényességűek. De az α , az ϵ , illetve az η sorrendjének meghatározása is próbára teszi megfigyelőképességünket.

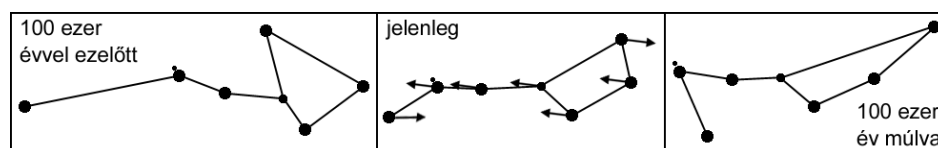
Érdeemes binokulárral megnézni a csillagokat. A távcsőben feltűnik a színük. Az α erőteljes, mélynaracs színben pompázik. Az η ezüstkék. A többiek kékesfehérek vagy inkább fehérek, jól érzékelhető kék árnyalattal.

A hét csillag közül az α óriáscsillag, a többi mérete és tömege nagyjából egyforma. Kissé nagyobbak, de jóval fényesebbek a Napunknál. A Nap helyén körülbelül százszor fényesebbek lennének az égbolton.

A Mizartól egy halványabb csillagokból álló sor indul ki kelet felé. Egy XIX. századi ír csillagász-ismeretterjesztő, Miss Agnes Mary Clerke feljegyzései szerint 1868-ban a sor 83-as jelű tagja hirtelen kifényesedett, majd a következő éjszakára már elhalványult. Érdeemes figyelni a csillagra, hátha megismétli a kitérést. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a kifényesedést csak egyetlen megfigyelés támasztja alá.



Agnes Mary Clerke
1842 – 1907



A Göncölszekér csillagainak helyzete az égbolton.
A jelenlegi helyzetnél berajzoltuk a mozgásirányokat is.

Az Ursa Major mozgási halmaz

A csillagképek csillagai általában távol helyezkednek el egymástól, csak véletlenül látszanak közel ugyanabban az irányban az égbolton. A Göncölszekér azonban egy valódi csillaghalmaz, az Ursa Major mozgási csoport magját alkotja.

1869-ben Richard Proctor angol csillagász felfedezte, hogy a hét csillag közül öt ugyanabban az irányban mozog az égen. A csillagok egymáshoz hasonló sebessége és kémiai összetétele szerint körülbelül 500 millió évvel ezelőtt együtt keletkeztek a térben. A szekér két végén lévő csillag (az α és az η) nem tartozik hozzá ehhez az úgynevezett mozgási halmazhoz, éppen ellenkező irányban mozognak, mint a többi csillag. Így lassan megváltozik a csillagkép alakja az égbolton. A www.zmgzeg.sulinet.hu/csil-lag weblapon megtekinthetjük a sajátmozgást bemutató animációt.

Az Ursa Major-halmaz a hozzánk legközelebbi csillaghalmaz, középpontjának távolsága 80 fényév. A Hipparchos-műhold pontos mérései felfedték, hogy a Göncölszekér

csillagai közel egyforma távolságban vannak tőlünk. A halmaz többi csillaga egy 30×20 fényév méretű tartományban található. A két tucat csillagból álló halmaz egy nagyobb, mintegy 100 tagú csillagáram része, amely magába foglalja az égbolt néhány fényes csillagát is. A mi Napunk a raj külső tartományában helyezkedik el, de nem tartozik a csillagcsoporthoz, mert jóval régebben keletkezett.

A Göncölszekér a Bibliában

התציא מזרות בעתו ועיש על-בניה תנחם:

Jób 38, 32

De térjünk vissza a csillagmesékhez! A vizsolyi Biblia gyönyörű szép fordításában így dorgálja meg az Úr Jóbot, amiért kételkedett mindenhatóságában (Jób 38, 32):

*Elő hozhatodé az Eegen valo tizen két iegyeket az ő ideie korán?
auagy az gönczöl fzekeret az ő fiaiuat forgathatodé?*

Vajon hogyan került egy a honfoglalásnál is későbbi elnevezés a több ezer éves ószövetségi szövegbe? Bizony, ezért a fordító a felelős. Erről meggyőződhetünk, ha összehasonlítjuk a különböző nyelvi változatokat.

A híres angol King James Biblia 1611-ben készült fordításában például az Ökörhajcsár (Bootes) csillagkép legfényesebb csillaga, az Arcturus szerepel:

*Canst thou bring forth Mazzaroth in his season?
or canst thou guide Arcturus with his sons?*

(Mazzaroth itt a magyar nyelvű szöveghez hasonlóan a tizenkét állatövi jegyet jelenti.²) A modern változatban már a (Nagy) Medvét olvashatjuk:

*Can you lead forth the Maz'zaroth in their season,
or can you guide the Bear with its children?*

A 10 híres angol bibliafordítás közül hét ír medvéről (illetve a Nagy Medvéről), három említi az Arcturust, míg a Young's Literal Translation meg hagyja az eredeti, héber „Ayish” szót.

A Biblia német nyelvű (református) fordítása szerint:

*Führst du heraus des Tierkreises Sterne zur
richtigen Zeit,*

lenkst du die Löwin samt ihren Jungen?

Az állatövi jegyek tehát állandó szereplők, de itt egy újabb csillagképpel találkozunk (Oroszlán).



*„Felele az Úr Jóbnak a forgó-
szélből” (Jób 38, 1)*

² Lásd: Smith's Bible Dictionary (1884, elérhető például: www.searchgodsword.org)

A katolikus Biblia modern magyar fordítása ismét visszatér a Nagy Medve csillagképhez: „Te határoztad meg a hajnalcsillag keltét, s te vezeted a Medvét fiaival együtt?” (a Szent István Társulat kiadása alapján).

Az évszázadok során az egyes fordítók nem voltak tisztában azzal, hogy a héber Ajish szó melyik csillagképet jelentette, s elég szabadon bántak a csillagokkal, csillagképekkel. Nem vethetjük a szemükre, mert még a tekintélyes Strong's Hebrew Dictionary is nagyvonalúan összekeveri a Nagy Medve csillagképet és az Arcturus csillagot:

„Ayish or Ash: the constellation of the Great Bear (perhaps from its migration through the heavens) – Arcturus.”

Az Arcturusnak azonban egyáltalán nem volt különösebb mitológiai szerepe. Ezért sokkal hitelesebb, ha a babiloni új év kezdetét (a tavaszi napéjegyenlőséget) jelző csillagot, az Aldebarant azonosítjuk az Ajissal. (Az Aldebaran a Bika csillagkép legfényesebb csillaga.) Babilonban az Aldebaran jelképezte a tavaszt, a föld megtermékenyítését. Így érthetővé válik a fiaira való utalás is (az Aldebaran körüli csillagcsoport). Maga az Aldebaran szó persze a csillag későbbi, arab elnevezése (Al-Dabaran: a követő, mármint a Fiastyúk követője). Mezopotámiában a kelet figyelőjének hívták, s egyike volt az évszakok kezdetét jelző négy királyi csillagnak.

Miért tartott tíz évig Odüsszeusz vándorlása? ☺

A Göncölszekér nem maradhatott ki Homérosz eposzaiból sem.³ Először az Íliászban bukkan fel (XVIII. ének, 487.-489. sor), amikor Thetisz kérésére Héphaisztosz pajzsot készít Akhilleusznak, melyre „ráremekeli” a napot, holdat, csillagokat, s

*vélük a Medvét is – más néven híva Szekér ez –
mint forog egy helyben, míg Óriónt lesi egyre,
s egymaga nem fürdik csak meg soha Ókeanoszban.*

Mint látjuk, Homérosz ismerte mind a medve, mind a szekér elnevezést. Ráadásul egy költői képpel megfogalmazta, hogy a Göncölszekér sohasem nyugszik le a látóhatár alá.

De ugyancsak meglepődünk, ha figyelmesen elolvassuk az Odüsszeiát, s ráakadunk pontosan ugyanerre a három sorra (V. ének, a 274. sortól)! Amikor Odüsszeusz elhagyta Kalüpszó nimfát, hajóra szállt, sose hullt le a szemére az álom,



*Héphaisztosz pajzsot készít Akhilleusznak
(görög dombormű)*

*s látta a Medvét is - más néven híva Szekér ez –
mint forog egyhelyben, míg Óriónt lesi egyre,
s egymaga nem fürdik meg csak soha Ókeanoszban;*

Mint a folytatásból megtudjuk, Odüsszeusz útja során a Göncölszekeret használta irányjelzőnek:

³ Homérosz műveiből Devecseri Gábor fordításában idézünk.

*mert úgy mondta Kalüpszó néki, az isteni úrnő,
hagyja a balkeze mellett azt, így járja a tengert.*

Nem csoda hát, ha oly sokára ért haza, hiszen a Göncölszekér – akár egyetlen éjszaka során – az északnyugati égboltról átér az északkeletre! Meglehetősen bizonytalan iránytű!

A Göncölszekér és „a” Zrínyi ☺

Nem lenne teljes művelődéstörténeti áttekintésünk, ha nem említénénk meg, hogy a Göncölszekérnek „a” Zrínyihez is köze van! Zrínyi Miklós ugyanis felidézi a csillagokat a Szigeti veszedelemben (XV. ének, 36. versszak), amikor Gábrriel arkangyal szekéren viszi a fegyvert a hősöknek:

*Az Göncös-szekere viszi sok fegyverét,
Mennyei seregnak könnyebbiti terhét,
Fegyverhordozó sas készíti menykűvét,
Kivel letaszítsák ördögös sereget.*

A Göncölszekeret minden korban szívesen emlegették a költők–írók:

*Csendesség volt az egész vidéken
Hajlott a hold lefelé az égen,
Göncölszekér rúdja is leállott,
A fiastyúk föl magasra szállott.*

írja Petőfi a Szilaj Pistában. Ritka kivételként még a leírás is valóságos. Amikor a Fias-tyúk felemelkedik az égen, akkor a Göncölszekér rúdja valóban „leáll”.

A csillagcsoport szerepel Arany Jánosnál (Az Alföld népéhez), Kosztolányinál (Milyen közeli most a nyári ég) stb. Reményik Sándor egyenesen a Göncölszekéren kocsi-kázik (A Göncöl szekerén). Hét vezér című versét pedig érdemes felidézni:

Hét vezér

*Hogy ez még nem jutott eszembe:
Hogy a Göncölszekér hét csillagát
A hét vezér nevére nevezem el:
Álmos, Előd, Ond – jaj, olyan rég volt,
Nem is tudom tovább.
Tudják-e még a mai gyermekek,
Hogyan vezették népüket
Az ős-hazából Etelközön át,
Tovább, tovább?...*

*Hogy ez még nem jutott eszembe:
Hogy a Göncölszekér hét csillagát
Róluk nevezem el!
Be szép volna, ha csillagokká lennénk
Mindannyian,
S követnénk őket tüskön-bokron át
A csillagbokros égi réteken
Keresni új hazát...*

Reményik Sándor

Krúdy Álmoskönyve szerint egyébként a Göncölszekérről álmodni mulatságos utazást jelent, de a szekéren ülni és messze elutazni bágyadtsággal, fáradtsággal jár! ☺



Van Gogh: Csillagos éj a Rhone-on

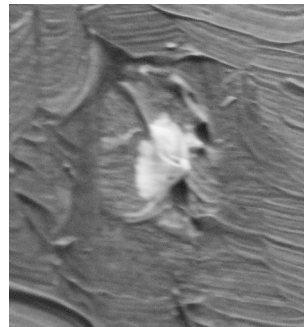
Most veszem csak észre, hogy sok mindenre kitértünk az idén a Göncölszekérrel kapcsolatban, de festményekkel eddig egyáltalán nem foglalkoztunk. Pótoljuk gyorsan a hiányosságot!

2005-ben a bécsi képtár közelében lévő Leopold Múzeumban (Museumquartier, Museumplatz 1) a párizsi Musée d'Orsay gyűjteményéből származó impresszionista festményeket állítottak ki, melyek között ott láthattuk van Gogh: Csillagos éj a Rhone-on című alkotását.

Van Gogh 1888. szeptemberében festette a képet. Az égbolton megfigyelhetjük a Göncölszekér csillagait. A háttérben Arles fényei tükröződnek a vízben. Az előtérben lévő partszakasz alig néhány percre van a Lamartine tértől, ahol a művész lakott.

A helyszín egyértelműen azonosítható. A kép bal oldalán a Saint Julien és Saint Trophime templom tornya tűnik fel. A folyó elkanyarodik jobbra, ahogy megkerüli azt a sziklatömböt, amelyre Arles épült. A jobb oldalon láthatjuk a Trinquetaille-hidat, amely Arlest köti össze a külvárossal. Pontosan ez a látvány tárul elénk, ha a nyugati rakparttól délkelet felé nézünk (koordináták a Google Earth-ben: keleti hosszúság 4° 37' 36", északi szélesség 43° 40' 54").

A Göncölszekér azonban a képen látható helyzetben csak az északi égbolton, az északi látóhatár fölött figyel-



*Egy csillag
van Gogh festményén*

hető meg! Sose kerül a délkeleti látóhatár közelébe! Ez az apró hiba persze nem zavarja a mű élvezetét.

Nézzük meg közlelről is a festményt! Van Gogh jellegzetes ecsetkezelésének megfelelően széles vonások rajzolják ki a tájat. A csillagok apró habcsókok formájában egészen kiemelkednek a vászonzó.

Érdemes felkeresni Bécsben az időszakos kiállításokat! Sok távoli, szinte elérhetetlen műalkotás jön el a közelünkbe.

Lejárt az időnk. Ígérem, jövőre irány a képtár, meg sem állunk az első emeletig! Nagyobb figyelmet szentelünk kedvenceinknek, a híres festményeknek.

Juhász Tibor

Köszönetet mondok dr. Regina Hölzlnek, a Kunsthistorisches Museum Egyiptomi és Közel-keleti Gyűjtemény igazgatóhelyettesének a diagonális csillagóra vonatkozó értékes információkért. Köszönet illeti E.C. Kruppot, a Los Angeles-i Griffith Obszervatórium igazgatóját, amiért engedélyezte a Griffith Observer illusztrációinak átvételét.

Felhasznált irodalom:

Burnham, R.: Burnham's Celestial Handbook (Dover Publications Inc., 1978)

Crossen, C. – Tirion, W.: The History of the Constellations

(in Binocular Astronomy, Willmann-Bell Inc., 1992)

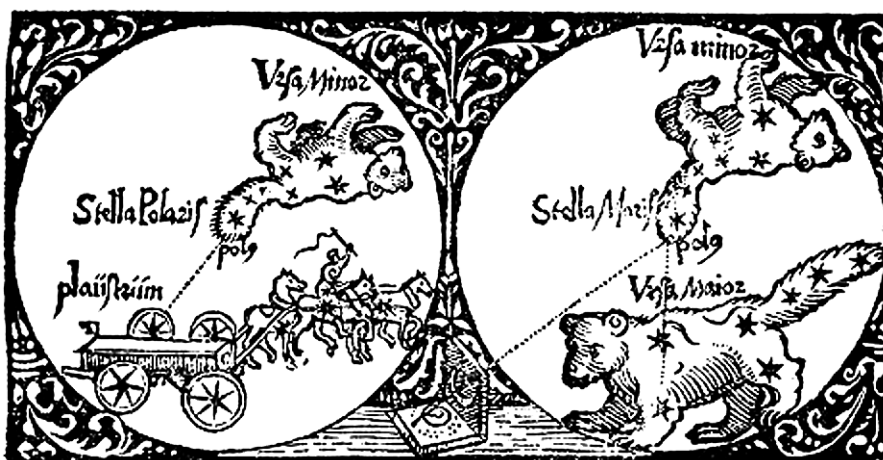
Kákósy László: Egyiptomi és antik csillaghit (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978)

Krupp, E.C.: The Dipper in Disguise (Griffith Observer, Vol. 51, No. 12, p 2, 1987)

Mosley, J.: Star Tales (Griffith Observer, Vol. 63, No. 2, p. 2, 1999)

A többi idézet forrása a Magyar Elektronikus Könyvtár (www.mek.iif.hu)

A diagonális csillagóra és Van Gogh festményének felvételeit a szerző készítette.



A Göncölszekér kétféle ábrázolása egy XVIII. századi kiadványban. A rajzon megfigyelhetjük még a Sarkcsillagot (Stella Polaris) és a Kis Medvét (Ursa Minor).